

Strategieën voor economische ontwikkeling

Bij het Development Centre¹ van de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) te Parijs wordt thans gewerkt aan een serie landenstudies over de resultaten van het ontwikkelingsbeleid dat in verschillende landen van de derde wereld is gevoerd. Men hoopt zo te kunnen vaststellen in hoeverre dit beleid de economische ontwikkeling van deze landen heeft bevorderd. De studies zijn gebaseerd op een aantal methodologische notities van Keith Griffin, waarin een analytisch kader is geschapen voor dergelijke studies. Griffin gaat in deze voorstudies onder meer uitgebreid in op de theoretische grondslagen van de onderscheiden strategieën. Het initiatief voor deze studies is uitgegaan van de directeur van het Development Centre².

Er zijn vele wegen die tot ontwikkeling leiden. De vraag is of er reeds voldoende ervaring is opgedaan om te bepalen welke ontwikkelingsstrategieën de beste resultaten opleveren. Bij de beantwoording van deze vraag stuit men op fundamentele moeilijkheden. Maar weinig landen hebben immers gedurende lange tijd een duidelijke en coherente ontwikkelingsstrategie gevolgd. De meeste landen hebben een eclectisch beleid gevoerd, dat was opgebouwd uit elementen die aan verschillende strategieën waren ontleend; dit beleid veranderde bovendien even vaak als de politieke leiding van het land. Bovendien waren de doelstellingen van het ontwikkelingsbeleid van land tot land verschillend. Het ene land legt de prioriteit bij groei, het andere bij de verdeling van de groei. Bovendien wordt de ontwikkeling niet uitsluitend bepaald door de ontwikkelingsstrategie die een land volgt, maar ook door externe factoren.

Zes strategieën

Ondanks al deze beperkingen en moeilijkheden is Griffin van oordeel dat er thans voldoende ervaring is opgedaan om, met de nodige voorzichtigheid, de sterke en zwakke kanten van de meest bepleite ontwikkelingsstrategieën te toetsen aan het resultaat dat zij in de praktijk hebben opgeleverd. Hierbij onderscheidt hij zes ideaal-typen:

- de monetaristische strategie;
- de strategie van de open economie;
- de industrialisatiestrategie;
- de strategie van de groene revolutie;
- de herverdelingsstrategie;
- de socialistische strategie.

Deze strategieën overlappen elkaar deels. Dit geldt bij voorbeeld voor de monetaristische strategie en de strategie van de open economie, en ook voor de herverdelingsstrategie en de strategie van de groene revolutie. Anderzijds zijn zij ook ten dele complementair. Heeft bij voorbeeld de strategie van de groene revolutie eenmaal effect gesorteerd, dan kan worden overgegaan op een industrialisatiestrategie.

Monetaristische strategie

De monetaristische strategie is gericht op een verbetering van het functioneren van markten. Hiermee hoopt men een betere aanwending van *bestaande* productieve hulpbronnen te bewerkstelligen. Een dergelijke strategie contrasteert dus met een beleid dat vooral is gericht op een zo groot mogelijke *groei* van die productieve hulpbronnen, hetgeen een centraal element vormt in enkele andere strategieën.

In de monetaristische strategie wordt de particuliere sector gezien als de motor van de economische ontwikkeling. De rol van de staat wordt tot een minimum teruggebracht. Wat het beleid betreft ligt het accent op het monetaire en budgettaire beleid en op hervormingen in de financiële sfeer, met name het bankwezen. Voorbeelden van landen die deze strategie hebben gevolgd zijn Chili en Argentinië.

Strategie van de open economie

Ook de strategie van de open economie is gebaseerd op het idee dat de krachten van de markt een doelmatige aanwending van productieve hulpbronnen moeten verwezenlijken, maar zij wijkt van de monetaristische strategie af door de nadruk die wordt gelegd op stimulering van de buitenlandse handel, bij voorbeeld ten aanzien van wisselkoersen, douanetarieven, quota en niet-tarifaire handelsbelemmeringen, buitenlandse investeringen en winst-overmakingen naar het buitenland. De buitenlandse handel en vaak ook de buitenlandse investeringen worden in deze strategie als leidende sectoren of

motor van de groei beschouwd. In tegenstelling tot de monetaristische strategie is in de strategie van de open economie een actieve rol voor de staat weggelegd.

Industrialisatiestrategie

Net als in de strategie van de open economie ligt in de industrialisatiestrategie het accent op groei. Het middel daartoe is in dit geval echter de snelle expansie van de geïndustrialiseerde sector. In tegenstelling tot de monetaristische strategie is deze strategie niet gericht op de verbetering van de efficiëntie op de korte termijn, maar op de versnelling van de groei van het bnp in zijn totaliteit op de lange termijn. Het beleid wordt gekenmerkt door uitvoerige overheidsbemoeienis met de economie. Deze strategie kan worden geïllustreerd aan de hand van de ervaringen in Brazilië, India en Zuid-Korea.

Strategie van de groene revolutie

In de strategie van de groene revolutie ligt het accent niet op de directe bevordering van de totale economische groei, de export of industrialisatie, maar op de groei van de produktie van de agrarische sector. Hierdoor kunnen de voedselprijzen omlaag, waardoor ook de arbeidskosten laag kunnen worden gehouden. Het gevolg is dat de winsten in de niet-agrarische sector kunnen stijgen, waardoor ook de besparingen en investeringen aldaar kunnen toenemen, met als resultaat hogere algemene economische groei.

Een tweede doelstelling van deze strategie is om, met name op het platteland, de industrie te bevorderen door te zorgen dat de benodigde grondstoffen voorhanden zijn (bij voorbeeld voor de textiel- en voedselverwerkende industrie), door de bevordering van de vraag naar grond- en hulpstoffen voor de landbouw (zoals kunstmest, irrigatiepompen en bouwmaterialen) en door een grote markt voor eenvoudige consumptiegoederen te creëren (bij voorbeeld fietsen en radio's). Veel van deze industrieën zijn arbeidsintensiever dan de industrietakken waarop de industrialisatiestrategie zich richt. Dit betekent

1. Het Development Centre vormt een integraal doch min of meer autonoom onderdeel van de OESO. Het is een denktank die zich vooral bezighoudt met de bestudering van de economische ontwikkeling van de derde wereld.

2. Zie K. Griffin, *Alternative strategies for economic development*, MacMillan, Londen (te verschijnen). In dit artikel wordt een voorversie van het boek besproken. Derhalve ontbreken verwijzingen naar bladzijden. In beginsel is het mogelijk dat de uiteindelijke versie nog iets afwijkt van de voorlaatste. Dit is met name van belang voor die onderdelen van het betoog van Griffin die in deze bespreking voorwerp van kritiek zijn. Mochten deze in de finale versie zijn afgezwakt, dan vervalt daarmee ook de kritiek daarop.

dat er zowel op het platteland als in de steden meer werkgelegenheid wordt gecreëerd.

Het beleid is vooral gericht op het bevorderen van de technologische veranderingen die nodig zijn om de productie in de landbouw op te voeren, bij voorbeeld met betrekking tot zaadveredeling, gebruik van kunstmest, irrigatie en verbetering van de infrastructuur. Deze strategie wordt geïllustreerd aan de hand van ervaringen in de Filipijnen.

Herverdelingsstrategie

De herverdelingsstrategie begint waar de strategie van de groene revolutie ophoudt, namelijk met de zorg om de verbetering van de verdeling van inkomen en vermogen. De aandacht hiervoor ontstond als reactie op de onmacht van de op groei georiënteerde strategieën om op een redelijk korte termijn de positie van de armen te verbeteren. Hiervoor is een actieve bemoeienis van de staat met de herverdeling van inkomen noodzakelijk. De centrale elementen van de herverdelingsstrategie zijn:

- een initiële herverdeling van vermogen (landhervorming);
- de oprichting van plaatselijke instituties die de mensen in staat stellen om deel te nemen aan ontwikkelingen aan de basis;
- grote investeringen in menselijk kapitaal (bij voorbeeld op het gebied van de gezondheidszorg, onderwijs en vakopleidingen);
- een werkgelegenheidsintensief patroon van ontwikkeling;
- een duurzame snelle groei van het inkomen per hoofd.

In tegenstelling tot de monetaristische- en de industrialisatiestrategie is de herverdelingsstrategie gebaseerd op de veronderstelling dat er geen conflict behoeft te bestaan tussen verdeling en groei. Voorbeelden van landen die deze strategie hebben gevolgd zijn Taiwan en Sri Lanka.

Socialistische strategie

Bij de socialistische strategieën gaat het in wezen om een aantal verschillende strategieën: de Sovjet- of Stalinistische strategie, waarin de landbouwsector de financieringslast moet dragen van een snelle expansie van de industrie voor intermediaire goederen en de zware industrie; de Joegoslavische strategie van zelfbestuur die door een relatief grote mate van decentralisatie wordt gekenmerkt; de Chinese of Maoïstische strategie met een relatief groot accent op plattelandsontwikkeling binnen een communestructuur en de autarkische strategie van Noord-Korea.

In de socialistische strategieën komt particulier eigendom van produktiemiddelen relatief weinig voor. Bijna alle grote industriële ondernemingen behoren

tot de staatssector, terwijl kleine en middelgrote ondernemingen op coöperatieve basis kunnen zijn georganiseerd. Particuliere eigendom van bedrijven is vaak beperkt tot kleine werkplaatsen. Staats- en collectief eigendom gaan vaak gepaard met de centrale planning van economische activiteiten. Deze strategieën kunnen worden geïllustreerd aan de hand van de ervaringen in China en Noord-Korea.

Strategieën vergeleken

Bij de toetsing van de genoemde strategieën past Griffin de volgende criteria toe: het gebruik van produktieve hulpbronnen en het inkomensniveau, besparingen, investeringen en groei, de vorming van menselijk kapitaal, armoede en ongelijkheid, de rol van de staat, en participatie, democratie en vrijheid.

Hulpbronnen en inkomen

In de monetaristische strategie wordt hoge prioriteit gegeven aan de werking van het prijsmechanisme voor een efficiënte allocatie van produktieve hulpbronnen. Maar omdat het macro-beleid in deze strategie te kort schiet, zal deze strategie gemakkelijk leiden tot werkloosheid en een onvoldoende benutting van kapitaal, aldus Griffin. Met andere woorden, deze strategie zal leiden tot macro-economische inefficiëntie, die op haar beurt weer tot micro-economische inefficiëntie zal leiden; dit is het gevolg van het feit dat de sleutelprijzen (reële rentevoet, loonvoet en wisselkoersen) zich niet snel genoeg kunnen aanpassen om een marktevenwicht te bereiken. Voor het welslagen van een monetair beleid zijn volgens Griffin ideale omstandigheden nodig, en die komen in de praktijk nu eenmaal niet voor.

Het andere uiterste wordt gevormd door de socialistische ontwikkelingsstrategieën. Centrale planning en het gebruik van fysieke plandoelstellingen gaan gepaard met inefficiëntie in de allocatie van produktieve hulpbronnen. Tekorten en overschotten zijn in een dergelijk systeem normale verschijnselen. Anderzijds is het systeem volgens Griffin wel effectief wat betreft het volledig gebruik van produktieve hulpbronnen. De kapitaalgoederen werken meestal op hun volle capaciteit en werkloosheid komt bijna niet voor (dit geldt overigens niet voor verborgen werkloosheid). Al met al schieten socialistische strategieën te kort wat betreft de *micro*-economische efficiëntie, terwijl de *macro*-economische efficiëntie vrij groot is.

De industrialisatiestrategie neemt ter zake en tussenpositie in. De andere drie strategieën (open economie, ex-

portoriëntatie en groene revolutie) resulteren in een betere combinatie van *micro*-economische en *macro*-economische efficiëntie.

Sparen, investeren en groei

Een tekortschietende totale vraag gaat vaak gepaard met een laag niveau van besparingen en investeringen en een bescheiden groei van productie en gemiddelde inkomens. Hierdoor zijn de *macro*-economische resultaten van de monetaristische strategie bescheiden. Landen die een socialistische strategie volgen, weten daarentegen vaak hoge besparingen en investeringen te realiseren. De andere strategieën nemen gewoonlijk een tussenpositie in.

Investeringen kunnen niet alleen met eigen besparingen worden gefinancierd, maar ook met buitenlands kapitaal. Bij het aantrekken daarvan verkeren de landen met een socialistische strategie in het nadeel.

Een hoge investeringsvoet is essentieel voor uitbreiding van de kapitaal-goederenvoorraad en voor het volgen van de technologische vooruitgang. Maar investeringen alléén zijn niet voldoende om technologische vooruitgang te verwezenlijken. Een land dient daartoe zelf iets te presteren op het gebied van onderzoek en ontwikkeling of toegang te hebben tot buitenlandse technologie. De strategie van de open economie en de strategie van de groene revolutie scoren hierbij het hoogst; de socialistische strategieën het laagst.

Verskillende strategieën zijn in staat gebleken uitzonderlijk hoge groei te genereren van de productie en het inkomen per hoofd. Dit is bij voorbeeld het geval geweest in landen die een export-georiënteerde industrialisatiestrategie hebben gevolgd (zoals Zuid-Korea), in landen die een herverdelingsstrategie hebben gevolgd met een sterk accent op de export (zoals Taiwan), in landen met een open economie die hebben geprofiteerd van een snelle expansie van de export (zoals Botswana) en landen die een socialistische strategie van ontwikkeling hebben gevolgd.

De vorming van menselijk kapitaal

Groei is niet alleen afhankelijk van de uitbreiding van de voorraad fysieke kapitaalgoederen, de invoering van nieuwe productieprocessen en de werkgelegenheid, maar ook van de kwaliteit van de factor arbeid. Deze kan worden verbeterd door maatregelen in de sfeer van de gezondheidszorg, voedselvoorziening, onderwijs en vakopleidingen.

De grote meerderheid van de ontwikkelingslanden heeft een enorme vooruitgang geboekt op het gebied van het algemene onderwijs en de vakopleidingen. Het alfabetisme is sterk toegenomen. Landen in de Chinese culturele invloedssfeer (China, Taiwan, Noord- en

Zuid-Korea, Hongkong en Singapore) schenken van oudsher veel aandacht aan het onderwijs, ongeacht de heersende ontwikkelingsstrategie en politieke ideologie.

In het algemeen hebben landen met een herverdelingsstrategie en een socialistische strategie het erg goed gedaan op het gebied van het onderwijs en de vakopleidingen. Landen die daarentegen het accent op industrialisatie hebben gelegd, hebben het wat dit betreft minder goed gedaan. Hetzelfde geldt grosso modo voor het terrein van de gezondheidszorg en de voedselvoorziening.

Armoede en ongelijkheid

Bepaalde soorten overheidsuitgaven kunnen een belangrijke invloed hebben op de vermindering van de armoede en de ongelijkheid. Hiertoe kunnen alle uitgaven worden gerekend die gunstig zijn voor de menselijke-kapitaalgoederen voorraad, zoals preventieve en primaire gezondheidszorg, algemeen primair en secundair onderwijs, ruime voorzieningen op het gebied van de vakopleidingen en voedselvoorziening. Daarnaast kunnen nog worden genoemd: goede riolering, veilig drinkwater en een betrouwbaar systeem van openbaar vervoer, zowel voor de stad als het platteland. Ten slotte – maar dat is een ambitieuzere categorie – inkomensoverdrachten als ouderdagsvoorzieningen.

Alle landen in de derde wereld hebben tot op zekere hoogte voorzieningen op de genoemde terreinen getroffen. Maar alleen landen met socialistische of herverdelingsstrategieën hebben de toepassing van het gehele gamma van deze maatregelen een hoge prioriteit gegeven. Maar armoede en ongelijkheid kunnen ook indirect worden bestreden, bij voorbeeld via arbeidsintensieve strategieën. En inderdaad blijkt dat strategieën die tot een arbeidsintensief groeipatroon hebben geleid, op deze terreinen relatief goed hebben gescoord. Schepping van werkgelegenheid was een bijzonder prominent kenmerk van de herverdelings- en groene revolutiestrategieën. Ook landen die een open economische strategie hebben gevoerd, hebben het wat dit betreft goed gedaan, met uitzondering van landen die vooral olie en minerale grondstoffen exporteerden. Ten slotte hebben de exportgeoriënteerde strategieën zich ter zake evenmin onbetuigd gelaten.

De rol van de staat

De verschillende ontwikkelingsstrategieën stellen ieder hun eigen eisen aan de rol van de overheid. Dit heeft niet alleen gevolgen voor de omvang van de overheid, maar meer nog voor de functies die zij dient te vervullen. In de monetaristische strategie is de rol van de staat het kleinst. In de strategie van de

open economie is een wat grotere rol voor de staat weggelegd, met name op het terrein van de infrastructuur, bij voorbeeld in die sectoren, zoals elektriciteit en vervoer, die noodzakelijk zijn om de exportsector goed te doen functioneren. De industrialisatiestrategie vergt een actieve en uitgebreide bemoeienis van de staat ter ondersteuning van de particuliere sector. Ook de strategie van de groene revolutie stelt hoge eisen aan de overheid, bij voorbeeld ten aanzien van landbouwresearch, irrigatie en (andere) infrastructuur.

Een herverdelingsstrategie kan gebaseerd zijn op de productie van arbeidsintensieve industrieproducten voor de export of op snelle groei in de landbouwsector. In het eerste geval zal de rol van de staat overeenkomen met die van de industrialisatiestrategie; in het tweede geval met die van de groene revolutiestrategie. Ook zal een herverdelingsstrategie veel overheidsinspanning vergen op het terrein van het onderwijs en de voedselvoorziening. Onder de socialistische strategieën ten slotte is de overheidsbemoeienis het grootst.

Participatie, democratie en vrijheid

Griffin stelt dat er geen eenduidige samenhang blijkt te bestaan tussen de ontwikkelingsstrategie die landen volgen en de mate van vrijheid en democratie die hun onderdanen genieten, behalve wat de beide extremen betreft. Het monetarisme leidt tot onderdrukking, geweld en dictatuur en ook het socialisme (in feite dus in Griffins analyse het communisme) is onvereenigbaar met democratie. Samengevat concludeert hij: "...there is no close correspondence between development policy or development strategy on the one hand and the resulting political system on the other... Nonetheless, we have argued that the strategy of economic development pursued by a country can predispose it towards authoritarianism or democracy although it seldom is the sole determining factor."

Commentaar

Griffin heeft met deze studies een indrukwekkende intellectuele prestatie geleverd. Het resultaat is een soort vademecum voor de ontwikkelingseconomie. Het zal duidelijk zijn dat het antwoord op de vraag welke ontwikkelingsstrategie de beste is, onmogelijk is te geven. Dat hangt in belangrijke mate af van de ontwikkelingsdoelstellingen die men kiest en van de kenmerken van de uitgangssituatie in het betrokken ontwikkelingsland. Maar het werk van Griffin werpt wel een helder licht op de keu-

zeproblematiek die zich daarbij voordoet.

Opvallend is het harde oordeel dat Griffin velt over de monetaire strategie en het milde oordeel dat hij over de socialistische strategieën uitspreekt. In zijn inleiding van de behandeling van de monetaire strategie gaat Griffin uitvoerig in op de historische ontwikkelingen die tot de opkomst van het keynesianisme hebben geleid. Vervolgens geeft hij een uiterst kritische schets van de reactie daarop: het monetarisme. Het blijkt dat hij daarvan geen voorstander is, getuige zijn harde eindoordeel: "The monetarist position thus has not withstood the test of history".

Men kan zich moeilijk aan de indruk onttrekken dat de auteur het verlies van de keynesiaanse consensus in het economisch denken met lede ogen heeft aangezien en het onderhavige project van het Development Centre – dat primair gericht is op het onderzoek naar de ontwikkelingsstrategieën in de derde wereld – heeft aangegrepen om zijn ongenoegen tot uitdrukking te brengen over de monetaristische nieuwlichterij in het westelijk economisch denken en beleid. Een pikant detail daarbij is dat hij hiermee impliciet de consensus die het huidige denken binnen de OESO kenmerkt, veroordeelt.

Hoewel hij over deze zaken een aantal behartigenswaardige en interessante opmerkingen maakt, maakt dit deel van zijn betoog toch een onevenwichtige, ja soms zelfs karikaturale indruk. Het zal ongetwijfeld Griffins bedoeling zijn geweest om het monetaristische ideaal-type te kritiseren, maar de lezer kan zich toch moeilijk aan de indruk onttrekken dat hij het wat minder ideaal-typische feitelijke beleid (dat in de praktijk een eclectische coalitie vormt tussen elementen uit het keynesianisme, het monetarisme, de aanbodeconomie en het streven naar een evenwichtige begroting) op de korrel neemt.

Zéér storend is ook dat hij verzuimt een duidelijk onderscheid te maken tussen het monetarisme zoals dat in de westelijke landen heerst en het monetarisme zoals dat met name in Chili werd toegepast. De lezer blijft achter met de indruk dat het eigenlijk allemaal van hetzelfde laken een pak is. En passant geeft Griffin ook het IMF en de Wereldbank vegen uit de pan voor hun medeverantwoordelijkheid voor de verbreiding van de monetaristische receptuur in de derde wereld.

Ook zijn kritiek op het monetaristische pleidooi voor een streven naar juiste prijsverhoudingen ('getting the prices right') doet wat geforceerd aan. Er kan niet worden ontkend dat markten, aan zich zelf overgelaten, in een aantal gevallen niet tot de ideale uitkomsten zullen leiden en dat een zekere overheidsbemoeienis hier in begin-

sel tot betere resultaten kan leiden. Maar daartegenover kunnen uit de praktijk talloze voorbeelden worden aangehaald waarin overheidsingrijpen niet een dergelijk positief effect sorteerde, maar een slechter resultaat opleverde dan wanneer men de markt zijn gang had laten gaan.

Wat betreft het praktische resultaat van de monetaristische strategie in de ontwikkelingslanden kan worden opgemerkt dat bepaalde aspecten daarvan als positief kunnen worden beoordeeld. Dit geldt bij voorbeeld voor de groei, de schepping van werkgelegenheid, de bestrijding van inflatie, de vermindering van de begrotingstekorten, de diversificatie en groei van de export, het herstel van het betalingsbalansevenwicht en het aantrekken van buitenlands kapitaal. Dat neemt niet weg dat er uit het oogpunt van verdeling grote nadelen aan deze strategie blijken te kleven. De oordeelvorming over de effectiviteit van deze strategie wordt bovendien negatief beïnvloed door het feit dat zij, met name in Chili, wordt toegepast in een politieke context waarin onderdrukking en schendingen van de mensenrechten aan de orde van de dag zijn.

Zijn dit soort verschijnselen onlosmakelijk aan deze strategie verbonden? Griffin is van mening dat dit inderdaad het geval is. In dit verband stelt hij onder meer: "Military dictatorship, severe repression of dissent and opposition, massive violence by the state against the civilian population invariably have accompanied the monetarist strategy of development. The correlation is perfect. Unfortunately, however, there are only three observations (Chili, Argentina and Uruguay) and thus one cannot be certain that there is a causal connection between the two. Common sense rather than statistics must be our guide. But what does common sense tell us? Can one imagine the people of a nation willingly and peaceably accepting a strategy that turns the price mechanism loose and lets market forces rule regardless of the hardships that result, the injustices that are created and the inequality that emerges? I confess that I cannot imagine such a strategy being tolerated for long if it produces such results and my common sense tells me that if policymakers nevertheless insist on following such a strategy, they will have to do so by force. Repression, violence and dictatorship are inevitable."

Toch is twijfel mogelijk ten aanzien van de juistheid van deze sombere conclusie. Van de drie genoemde landen kan er wat betreft Argentinië en Uruguay toch niet (meer) van dictatuur en onderdrukking worden gesproken. Voor Chili ligt de zaak anders. Er kan niet worden ontkend dat de verbetering van de economische situatie aldaar met grote offers is gepaard gegaan, die de

armste groepen relatief zwaar hebben getroffen. Thans komt men echter geleidelijk aan in een situatie waarin ook bredere lagen van de bevolking van het economisch herstel kunnen en dienen te profiteren. De internationale gemeenschap, en met name de internationale financiële instellingen, oefenen voortdurend druk uit op de Chileense regering om de daartoe benodigde maatregelen te nemen.

Binnen de gedachtengang en systematiek van Griffin kan tegen deze kritiek worden ingebracht dat het beleid dat thans in de betrokken landen wordt gevoerd, niet meer zuiver monetaristisch is, maar neigt naar de strategie van de open economie, die Griffin over het algemeen positief beoordeelt.

Wat betreft Griffins beoordeling van de socialistische strategie valt op dat deze positief afsteekt bij het oordeel dat de leidende groeperingen in die landen thans zelf over hun maatschappijmodel vellen. Ook anderszins doet de analyse van Griffin van deze strategieën wat gedateerd aan. Over Angola, Ethiopië, Mozambique, Nicaragua en Zuid-Jemen merkt hij bij voorbeeld op: "Their self-description as socialist states does indicate... that in parts of the Third World the attractions of socialist development strategies may be increasing." Kortom Griffins analyse stamt duidelijk uit de periode van voor de *perestrojka*.

Zijn de criteria die Griffin aanlegt voor de toetsing van de onderzochte ontwikkelingsstrategieën toereikend? Daarover kan men mijns inziens van me-

ning verschillen. Naast de belangen van hun onderdanen in enge zin zullen regeringen vaak ook geneigd zijn naar bredere staatsbelangen te kijken. Hierbij rijzen bij voorbeeld vragen ten aanzien van de positie van een land in de wereldrangorde van staten. Een belangrijk element hierbij is in hoeverre landen in staat zijn om zelfstandig welvaart te genereren. Vele landen zijn capabel genoeg om bepaalde elementen van economisch en technologisch succes van de koplopers te imiteren of zelfs te assimileren, maar zijn niet of nauwelijks in staat ter zake zelfstandig een originele bijdrage te leveren. Ondanks het feit dat de betrokken landen absoluut gezien vooruitgang boeken op economisch gebied, blijven zij toch achterlopen bij de landen in de voorhoede. Deze factor zal ongetwijfeld een belangrijke rol hebben gespeeld bij de maatschappelijke veranderingen die thans in de socialistische landen worden ingevoerd. Hoewel Griffin het gebrek aan het zelfstandig ontwikkelen van technologie in de betrokken landen in verschillende passages van zijn analyse uitdrukkelijk als minpunt kwalificeert, blijft dit aspect in de algemene afweging toch wat ondergewaardeerd.

H.H.J. Labohm

* De auteur is Plaatsvervangend Permanent Vertegenwoordiger van Nederland bij de OESO. Hij is tevens lid van de Informele Adviesraad van het Development Centre. Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven.